

ÖRJAN LINDBERGER

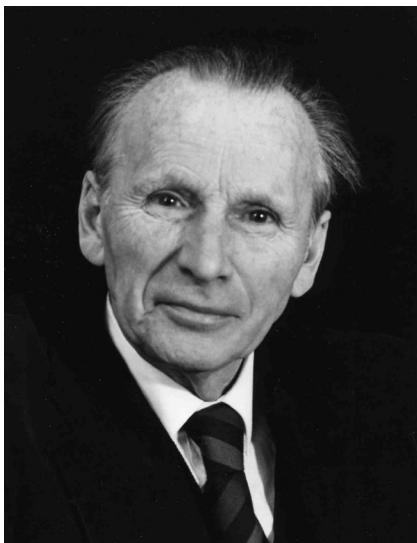
AKADEMIENS FÖRRE SEKRETERARE och mångårig ledamot i förtroenderådet Örjan Lindberger avled i sitt hem i Bromma den 29 juni i en ålder av 92 år. Under nästan tre decennier hade han då varit en av akademiens trängaste och trognaste ledamöter. Ännu i vintras infann han sig, trots förestående operation av ett smärtande ben, för att ta del av fru Svenssons inträdesföreläsning om kulturarvet efter Viktor Rydberg. Böjd av år men med obruten intellektuell spänst gav han några djupt initierade kommentarer, präglade av den kombination av saklighet, klokhet och generositet som var Örjan Lindbergers adelsmärke som litteraturforskare.

Vi som fick lyssna till detta hans sista framträdande i Akademien bevittnade i realiteten, hur cirkeln då slöts inom ett av de mest vittfamnande författarskapen i nutida svensk litteraturvetenskap. Som forskare gjorde Örjan Lindberger sin publika debut 1938 med en avhandling, som i dubbelt hänseende höll det stora formatet: *Prometeustanken hos Viktor Rydberg*, framlagd vid Stockholms högskola för Martin Lamm i två delar om dryga 500 sidor. Underrubriken *Hans utopiskt liberala förutsättningar och de därav betingade problemställningarna i hans idédiktning* ger förvisso sakligt korrekt besked men är samtidigt alltför anspråkslös. En

dryg fjärdedel av sidantalet har nämligen anslagits åt en omsorgsfull undersökning av daterings- och attributionsproblem, som gav Rydbergsforskningen en långt mer stabil grund än den som utstakats i Warburgs biografi. Avhandlingen är en utomordentlig prestation av en ännu inte tjugosexårig doktorand.

I de två första kapitlen tecknas bilden av Rydbergs intellektuella miljöer under uppväxten, gymnasiet i Växjö och från 1847 kretsen kring Jönköpingsbladet, när Johan Sandvall ägde och redigerade tidningen och Almqvist var dess främsta medarbetare. På ett sextiotal sidor ger författaren en översikt av den europeiska och svenska samtidens idéströmningar, och redan här visar han sig som en mogen forskare. Han gör det genom sina goda och klart formulerade argument framförda i en saklig och balanserad ton, och med ljuset samlat kring det ställda problemet, sakfrågan, så som det allt framgent kommer att förbli i hans forskning. Här talar en forskare med stor auktoritet, grundad på suverän materialkänedom och säker metodik, men utan att på minsta vis framhäva sig själv. I en stil klar som källvatten redovisar han fakta och ställer frågor, presenterar tolkningar och drar slutsatser, men utan att upptas av sin egen spegelbild. Med flärdlös objektivitet strävar han efter att förstå diktens innebörd och bestämma dess verkningsmedel.

Det hindrar naturligtvis inte, att läsaren kan fascineras av många särskilt skarpögda observationer och intelligenta argumentkedjor. Framställningen fortskrider kronologiskt i avhandlingen, och eftersom författaren redan i sin inledning fällt det assertoriska omdömet, att ”det viktigaste i Rydbergs diktning finns nedlagt i hans två diktsamlingar och *Den siste atenaren*” har han åtminstone partiellt utlovat en stigande kurva. De båda sista kapitlens briljanta genomgång av diktsamlingarna från 1882 och 1891 infriar detta löfte, i varje fall för den idéhistoriskt orienterade. Här finns ett lysande prov på litteraturvetenskapligt detektivarbete att begrunda och beundra. Rydberg skrev 1876 det första utkastet till ”Prometeus och Ahasverus” på baksidan av ett brev från Axel Frithiof Åkerberg,

kallad "den kristne socialisten". Där står siffran 107, vilken tydligen anger en boksida men inte i vilket verk den kan återfinnas. Via en noggrann läsning av en artikel av Åkerberg kan författaren dock fastställa, att siffran hänvisar till nykantianen Friedrich Albert Langes *Die Arbeiterfrage*, tredje upplagan från 1874. Utifrån denna visar han sedan till full evidens att Lange haft avgörande betydelse för Ahasverus sätt att tillämpa darwinismen i den storartade tankedikten. Det sjunde och sista kapitlet uppehåller sig främst vid "Grubblaren", "Den nya Grottesången" och "Lukanus marterad" och låter bilden av en alltmer desillusionerad och sliten diktare träda fram. Det innehåller mängder av fängslande upplysningar att dröja vid, men tiden tillåter mig inte att nämna flera än den starkt inkännande, stundtals rörande analysen av "Lukanus marterad". I Lindbergers lika övertygande som tragiska tolkning framstår den som en självkritik av

förödande kraft, den lagerkrönte diktarens erkännande av att han svikit sin ungdoms ideal.

I första delen av herr Landgrens sakrika och initierade granskning av ämnet litteraturhistoria/litteraturvetenskap 1890–1995 (2003) kan man överraskas av att Martin Lamms betygsutlåtande var relativt snävt, så mycket mer som det ändå utmynnade i förslaget om det höga vitsordet *cum insigniore laude* för både avhandling och försvar – det senare pågick f.ö. i sex timmar enligt samma källa (s. 495). Men som herr Landgren också framhållit, har avhandlingen fått vida mer generösa omnämnanden av senare bedömare: i professorskonkurrensen i Stockholm 1956 fann t.ex. Gunnar Tideström den vara det ”rikaste och mest givande” arbetet bland alla specimina (2005, s. 260), och för min del tvekar jag inte att instämma i det omdömet. Denna mäktiga doktorsavhandling tillhör avgjort de märkligaste enskilda insatserna i svensk litteraturhistoria.

För forskaren Örjan Lindberger innebar avhandlingen ett första offentligt framträdande, men ingalunda för kulturskribenten och recensenten. Avhandlingen återfinns i realiteten som nummer 62 i den bibliografi, som sammanställdes till 80-årsdagen 1992 och efter tio år kompletterades med ytterligare 65 artiklar: det sammanlagda antalet scripta är nästan 900. Lindberger hade sålunda före disputationen hunnit recensera ett drygt 40-tal böcker, huvudsakligen i *Studiekamraten*, och han skulle under mer än ett kvartssekel fortsätta sin bevakning av nyutkommen litteratur, med *Vi* och *Nordisk tidskrift* som främsta fora. Den som vill studera receptionen av svensk diktning under perioden 1935–60 skall finna, att Örjan Lindberger är en av de bästa vägvisarna med sina självständiga, kloka och insiktsfulla anmälningar.

Lindberger antogs omgående till docent vid Stockholms högskola och medverkade från 1939 i undervisningen på de osäkra villkor, som då gällde för akademiska lärare utom de få som lyckats bli professorer. Tidsegränsade docentstipendier fanns vid statsuniversitetet sedan länge, men vid den privata högskolan i Stockholm fick ämnet litteraturhistoria

vänta till 1945, innan det första inrättades och tillföll Örjan Lindberger, som då för första gången kunde planera sitt yrkesliv på något längre sikt. Det betydde nu inte, att han upphörde med sitt engagemang i det folkbildningsarbete som han varit med om att starta vid högskolan under arbetslöshetskrisen 1933. Tvärtom åtog han sig 1947 uppdraget som studierektor för Folkuniversitetet, samarbetsorganet för kursverksamheten vid landets lärosäten, och behöll det till professorsutnämningen 1961. I stället för att då helt dra sig tillbaka inför en lätt förutsebar ökning av arbetsbördan accepterade han valet till sekreterare i Folkuniversitetets livaktiga stödförening och kvarstod som sådan ända till 1989. Det är uppenbart, att folkbildningen var en hjärtefråga för honom, och det är lika tydligt, att han som forskare inspirerades av diktare, för vilka den akademiska bildningsgången aldrig stått öppen, och behandlade dem med särskilt djup empati.

Förebådad av en längre artikel i *Tiden* 1942 och flera recensioner av Gustav Hedenvind-Erikssons självbiografiska bok *Med rallarkärra mot dikten* utkom Örjan Lindbergers andra bok 1945 med den jämtländske kraftkarlens namn som titel. I relativ motsats till den argumentativa tyngden i doktorsavhandlingen utmärks boken om Hedenvind-Eriksson av en ljus lätthet, och att detta har varit upphovsmannens intention framgår av hans efterskrift: "Hedenvinds älsklingsfilosof Montaigne förklarade en gång: 'Jag vill att man betraktar mig på mitt enkla, naturliga och vanliga sätt.' Jag har försökt följa den anvisningen vid min skildring av Hedenvinds liv och verk." (s. 218) Försöket utföll mycket lyckosamt: de omfattande arkivstudier av landshövdingars femårsberättelser, herdaminen och mantalslängder, som redovisas i den sparsamma notapparaten, har lagt en solid grund utan att mödorna fått sätta minsta spår i texten. Tvärtom väcks läsarens intresse för Hedenvinds verk genom att Lindberger berättar livfullt och inkännande om en nästan otroligt växlingsrik levnadsbana, som till övermått motsvarade kraven på en proletärförfattares. Han upplyser f.ö. också om att Hedenvind var en av de två, som accepte-

rade denna kontroversiella etikettering, när Richard Steffen introducerade den 1921 – den andre var Martin Koch (s. 137). Trots att den publicerades för sextio år sedan förmedlar Hedenvindboken alltjämt till läsaren ett levande intryck av ungdomsspänst och upptäckarglädje, och om dess betydelse för senare forskning vittnar t.ex. den påtagliga högaktning, med vilken den anförs i Umeforskaren Anders Öhmans Hedenvindstudie *De förskingrade*, som publicerades 2004.

Vid sidan av folkbildningsintresset var Örjan Lindberger starkt engagerad i det nordiska samarbetet. Närmare en tredjedel av numren i hans bibliografi hänvisar till *Nordisk tidskrift*, vars redaktör han var mellan 1958 och 1982: när Letterstedtska föreningen tilldelade honom sin nordiska förtjänstmedalj 1999, kunde den svårligen ha funnit en värdigare mottagare. Hans bidrag till tidskriften berörde naturligt nog alla Nordens länder, men sin forskning ägnade han främst åt svenska och norska diktare. Den tredje boken i hans oeuvre, *Wergeland och Sverige* (1947), var inspirerad av en beställning från Francis Bull i Oslo, som ville få en artikel till sin tidskrift *Edda* för att högtidlighålla hundraårsminnet av diktarens död 1845. Lindberger skrev visserligen en minnesartikel i *Studiekamraten*, men Bulls beställning kunde han inte effektuera, eftersom han funnit att ämnet förtjänade ett större format. Resultatet blev en ytterst omsorgsfull och kringsynt redovisning av Wergelands svenska kontakter, fokuserad på de litterära banden men också innefattande diktarens komplicerade relationer till Karl XIV Johan. Wergeland blev inte mer än 37 år gammal, men han debuterade redan när han just fyllt 21 och förblev oerhört produktiv – och kontroversiell – till slutet.

Ett huvudresultat av denna djupgående studie, som inte minst imponerar genom författarens spårsinne och skicklighet som arkivforskare, är att Sverige betytt mycket mer för Wergeland än han för svensk kultur. Men han kan med expertens hela auktoritet ändå konstatera, att Viktor Rydberg tagit starka intryck av det eruptiva norska geniet, både som idealgestalt och i enskildheter. Så t.ex. menar han, att den fyraktiga troké

som Rydberg använder i "Grottesångens" nästan expressionistiska partier är inspirerad av vad som i Norge brukar kallas "wergelandsstrofen" (s. 170 ff.). Boken om Wergeland och Sverige är ett mönstergillt litteraturhistoriskt arbete, ett lika grundlärt som stilrent specimen. Dessutom ger den läsaren många tillfällen att glädjas åt författarens stillsamt humoristiska formuleringskonst. Ett exempel: Wergeland sägs vara mest kongenial med Bellman av alla svenska skalder, som han kände till, men det bidrog inte till att öka förståelsen för honom i Sverige "under en tid, då Fredmans diktare framställdes som en hederlig borgare, vilken blott från ett hörn i krogen studerat sina typer vid en pipa och ett glas svagdricka" (s. 180).

Till Örjan Lindbergers stora insatser för nordisk kultur hör arbetet med utgivning av Björnsons brevväxling med svenskar 1858–1909. Det rörde sig om ett projekt finansierat av de norska och svenska forskningsråden, inom vilket han tillsammans med Francis Bull och Öyvind Anker svarade för kommentarerna till delarna 2 och 3, publicerade 1961, som upptog 555 brev mellan åren 1879 och 1909. Genom sin tidigt förvärvade intima kännedom om perioden, och med tanke på att Rydbergs vän och mentor S.A. Hedlund i Göteborg var en av de flitigaste korrespondenterna, var Lindberger givetvis synnerligen lämpad för uppgiften. Samtidigt måste man med beklagande konstatera faktum, att insatserna av tid och möda för denna sorts utgivning inte står i rimlig proportion till graden av offentlig uppmärksamhet eller uppskattning. Så mycket större anledning att i vår krets uttala tacksamhet och beundran för ett i ordets fulla mening oegennyttigt arbete.

I sin fjärde stora undersökning, *The Transformations of Amphitryon* (1956), hade Lindberger sökt sig ut på vida fält, kronologiskt och geografiskt. Det handlar denna gång om en motivstudie, som introduceras med samma slags distinkta lakonism som inlett hans föregående verk: "The myth of how Zeus was well pleased with Amphitryon's wife Alceme and how by her he had a son, Heracles, has a very long literary history. It be-

gins with Hesiod, and continues to the present day.” (s. 5) Efter denna koncisa redovisning av vad läsaren kan förvänta sig tar framställningen sin utgångspunkt hos Plautus och följer sedan motivet i tio kapitel fram till Georg Kaisers *Zweimal Amphitryon*, som hade premiär i Zürich 1944. Där hade fokus förskjutits från den trogna – eller rättare mot sin vilja otrogna – make Alkmene till Amphitryon som mordlysten fältherre i nazistisk stil. Höjdpunkterna i Lindbergers arbete vilar vid Molières, Kleists och Giraudoux behandling av motivet, men samtliga avsnitt ger många tillfällen att imponeras av hans breda register som litteraturforskare. Hans bibliografiska spårsinne är högt uppdrivet, men det som stannar längst i läsarens minne är hans eminenta känslighet inför de litterära texterna. Hans kärlek till ordens sköna konst är lika stor som respekten för vad texten faktiskt utsäger. Mot dem som sätter sina egna subjektiva tyckanden över diktarnas ord kan han följaktligen vara skoningslöst kritisk. En fransk forskare som tolkat Molières Alkmene i diametral motsats till vad hon själv fått säga råkar illa ut: ”The method is an excellent one, if one wishes to engage in literary criticism without bothering about the text.” (s. 226) Behovet av att hålla litteraturvetenskapen fri från fantastiet har dessvärre inte minskat under det senaste halvsekle, snarare tvärtom; däremot har nog färre av oss som företräder ämnet varit beredda att svinga samma bart huggande svärd.

Örjan Lindberger efterträdde 1961 Henry Olsson på den professur, som räknar sina anor från Viktor Rydberg och som Martin Lamm innehaft under ett drygt kvartssekel.

Tillströmningen av studenter hade redan ökat under några år dessförinnan, men den accelererade nästan bortom kontroll under 1960-talet, samtidigt som universitetet led svår brist på lokaler. Det blev Lindbergers uppgift att leda den växande institutionen under en ständig expansion och genomföra flyttningen till Frescati, när campus äntligen blev möjligt att utnyttja: färdigt skulle det inte stå förrän vid seklets slut. Föga överraskande visade han sig vara ytterst kompetent för de administrativa vär-

ven och blev följaktligen hårt engagerad i universitetets olika angelägenheter. Han stimulerades uppenbarligen av de många uppdragen, men studentrevolten i slutet av hans första decennium som professor och perfekt gjorde honom till måltavla för hänsynslösa och djupt orättvisa angrepp. I dagens perspektiv framstår upproret med dess paroller om att professorsväldet måste brytas och studentdemokrati införas mest i ett skimmer av vemodigt löje. Som medverkande i Högskoleverkets utvärderingar har jag kunnat konstatera, att studenternas deltagande i val till institutionsstyrelser sällan når upp till tio procent, och om det är något de efterlyser är det oftast flera katedrala föreläsningar av professorer.

Men även dessa konflikter nådde sitt slut, och deras osaliga minne skall inte få dölja, att Örjan Lindberger var en varmt avhållen lärare och institutionschef, som förde fram många doktorander till framgångsrika disputationer. Hur generöst han anslog sin egen forskningstid till handledning och undervisning kan avläsas i hans bibliografi, som blir påtagligt tunnare under hans professorsår. Det sammanhänger också med att han tog viktiga initiativ för att bredda ämnet. Som herr Landgren noterat hade han redan som docent uppmärksammat barnlitteraturen på sina seminarier, och som professor ägnade han stor kraft åt att stödja verksamheten vid Svenska barnboksinstitutet, i vars styrelse han företrädde Stockholms universitet och fungerade som ordförande i mer än tio år. Herr Furuland har i en nekrolog med rätta betonat hans betydelse för att ett viktigt barnlitteraturprojekt tillkom i samverkan med Uppsala, liksom för att en professur i litteraturvetenskap med särskild inriktning mot barn- och ungdomslitteratur kunde inrättas vid Stockholms universitet 1982. Med sin breda och djupa lärdom, sin omutliga respekt för fakta, sin beredvillighet att tänka i nya banor och sin generositet blev han en förebild för alla oss, som fick privilegiet att samarbeta med honom.

När han avgick som professor 1978, hade vi förväntat oss att han med full kraft skulle slutföra det Eyvind Johnsonprojekt, som han hade arbetat med sedan ett tjugotal år. Men det visade sig, att Akademien där han in-

valts 1975 lyckades värva honom som sin sekreterare, när Torgny Säve-Söderbergh lämnade uppdraget för att bli preses: därmed anknöt han f.ö. till en familjetradition, eftersom riksantikvariern och akademisekreteraren Martin Olsson var hans morbror. Under fyra år ägnade han stor energi åt de vittskiftande uppgifter, som tillkommer Akademiens verkställande ledamot, från överläggningar med hantverkare och personal vid Sjätern till undertecknande av avtal med den makedonska akademien i Skopje för att nu illustrera spännvidden, och han gjorde det med både stor skicklighet och påfallande entusiasm, därtill med ständigt osjälviskt stöd av sin hustru Elsa. Efter sekreterartiden fortsatte han att som ledamot av förtroenderådet verka för Akademiens bästa, och med sin sakkunskap och sitt osvikliga minne bidrog han i hög grad till kontinuiteten i ledningsfunktionen. Ända till det sista året uteblev han sällan från någon sammankomst utan berikade diskussionerna med väl genomtänkta och kloka inlägg.

Örjan Lindberger behandlade Eyvind Johnson redan 1936 i en artikel i *Studiekamraten*, och enligt bibliografien uppmärksammade han författaren i åtminstone 25 texter, innan den stora biografiens första del publicerades 1986, däribland den ofta citerade studien av berättarteknikens utveckling från Hjalmar Söderberg till Eyvind Johnson i *Modersmåls-lärarnas förenings årskrift* 1939. Av notapparaterna och efterskrifterna till *Norrbottningen som blev europé* (1986) och *Människan i tiden* (1990) framgår att Lindberger inte skytt några mödor för att samla in ett så fullständigt material som möjligt. Trots att Eyvind Johnson själv varit ytterst generös med att bistå honom med manuskript och data visade sig uppgiften svårlöst på grund av den enorma mängd texter som Johnson producerat och publicerat i tidningar och tidskrifter, under många ungdomsår bokstavligen för att hålla svälten från dörren. Men när grunden väl var lagd, byggde Örjan Lindberger upp en berättelse om ett skiftesrikt liv och ett storslaget författarskap, som gör föremålet full rättvisa. Det mäktiga arbetet på nära 900 sidor skulle förtjäna en långt utförligare presentation

än vad tiden tillåter, och ett summariskt referat blir lätt missvisande. Det är tydligt att levnadstecknaren närmat sig uppgiften med stor respekt för både personen och verket, men mer än så, med en livssyn i djup samklang med Johnsons. De förenades av en utpräglad hederlighet och av den intellektuella lidelse, som är både den store diktarens och den gode forskarens sårmarke – för den förstnämndes del stammar karakteristiken från Eyvind Johnson själv. Därför blev också Örjan Lindbergers stora Johnsonbiografi ett sällsynt insiktsfullt och mänskligt moget bidrag till den vanskliga genren "Life and letters" och samtidigt det strålande krönet på en stor forskares levnadsbana.

Inge Jonsson